

УДК 37.035:373

С. В. Капустін, аспірант

ПРАКТИЧНА ПАРАДИГМА ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Автор підкреслює, що дієвість світогляду забезпечується практичною участю особистості у значимих доступних їй державних і суспільних справах; практичні заняття з громадянського виховання, проведення публічних заходів і створення в навчальному закладі активної діяльній атмосфері зарекомендували себе в розвинених країнах в якості ефективних інструментів прищеплення дітям і молоді ідеалів демократизму, поваги до прав людини і цивілізованої, толерантної комунікації.

Ключові слова: людина; культура; освіта; виховання; світогляд; компетенції.

С. В. Капустин, аспірант

ПРАКТИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА ГРАЖДАНСКОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. Автор подчёркивает, что действенность мировоззрения обеспечивается практическим участием личности в значимых доступных ей государственных и общественных делах; практические занятия по гражданскому воспитанию, проведение публичных мероприятий и создание в учебном заведении активной деятельной атмосферы зарекомендовали себя в развитых странах в качестве эффективных инструментов прививки детям и молодёжи идеалов демократии, уважения к правам человека и цивилизованной толерантной коммуникации.

Ключевые слова: человек; культура; образование; воспитание; мировоззрение; компетенции.

S. V. Kapustin, Postgraduate Student

PRACTICAL PARADIGM OF PERSONALITY'S CIVIL EDUCATION

Urgency of the research. The practical field of civic education is recognized as an essential element of the educational process in any educational institution.

Target setting. There is a need for a significant strengthening of the practical component of civil and patriotic education in today's Ukrainian school. Only in this case you can really achieve significant pedagogical-educational and competency-humanistic goals, on which basis the holistic outlook of each student is formed.

Actual scientific researches and issues analysis. Researchers pay considerable attention to the theoretical-methodological foundations of civic education of pupils in general education institutions. In particular, P. Verbytska, T. Nesterenko, S. Malakhova, Yu. Moskalenko, O. Pometun analyze theoretical principles of forming the civic competence of the youth. M. Babkina, Z. Horova, V. Kosenko, L. Rekheta emphasizes the civil education of students in extracurricular activities. In general, the researchers agree that the new challenges of modern realities in the context of the transformation of society dictate new approaches to civic education.

Uninvestigated parts of general matters defining. In the context of this problem, the socially-competent improvement of the individual of each student becomes of particular importance. Therefore, there is an urgent need to consider innovational and humanistic technologies of education and upbringing, through which the ideology of a particular young person of the ideals of democracy, justice and tolerance actualizes.

The research objective. To analyze the complex nature of civil-patriotic education in an educational institution, that is the basis of the formation of a practical model of civil formation of the individual.

The statement of basic materials. The author emphasizes that the practical participation of the individual in the significant civil and public affairs provides an effective world outlook; practical classes on civil education, public events and the creation of an active atmosphere in an educational institution

have proven themselves in developed countries as effective tools for inculcating children and young people the ideals of democracy, respect for human rights and civilized, tolerant communication.

Conclusions. *It is important to combine educative-cognitive, practical-active, artistic-creative and emotional-psychological component in the segment of the educational process oriented at the upbringing of patriotism and national-cultural consciousness, on which the competence-oriented approach in education is oriented. At last, a rather stable discursive consensus has emerged in the national education community as to the need to intensify patriotic education as one of the most effective elements in the formation of a students' holistic worldview.*

Keywords: *human; culture; education; upbringing; worldview; competencies.*

DOI 10.25140/2412-1185-2017-2(10)-34-42

Актуальність теми дослідження. Практична сфера громадянського виховання визнається найважливішим елементом виховного процесу в будь-якому навчальному закладі. Американська дослідниця Д. Мітра підкреслює, що «важливо не лише формувати у дітей і молоді знання, вміння та навички їх майбутньої участі в суспільних справах. Необхідно також на практиці показувати, якими громадянськими чеснотами та правами вони володіють вже сьогодні. Це дозволяє сфокусуватися на індивідуальних особливостях кожного учня та можливостях їх використання в спільних справах, груповій активності, суспільній діяльності» [1, с. 21].

Постановка проблеми. Виховання на практичних прикладах найкраще фіксується в структурі особистості та вписує громадські цінності та способи дії в світогляд людини. Саме тому, з нашої точки зору, в сучасній українській школі існує необхідність значного підсилення практичного компоненту громадянсько-патріотичного виховання. Тільки в такому випадку можна реально досягти значних педагогічно-виховних та компетентісно-гуманістичних цілей, на основі яких і формується цілісний світогляд кожного учня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники звертають значну увагу на теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах. Зокрема, П. Вербицька, Т. Нестеренко, С. Малахова, Ю. Москаленко, О. Пометун аналізують теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді. М. Бабкіна, З. Горова, В. Косенко, Л. Рехтета акцентують увагу на громадянському вихованні учнів в позаурочній діяльності. Загалом, дослідники сходяться на думці, що нові виклики сучасних реалій в умовах трансформації суспільства диктують нові підходи до громадянського виховання.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В контексті означеної проблеми особливого значення набуває соціально-компетентісне вдосконалення особистості кожного учня. Тому постає нагальна потреба розглянути інноваційно-гуманістичні технології навчання і виховання, завдяки яким відбувається актуалізація для світогляду конкретної молоді ідеалів демократизму, правосвідомості і толерантності.

Постановка завдання. Проаналізувати комплексний характер громадянсько-патріотичного виховання в навчальному закладі, що лежить в основі формування практичної моделі громадянського становлення особистості.

Виклад основного матеріалу. Нашій освітній спільноті навіть не варто винаходити якісь нові чи незвичайні форми практичного виховання в учнівської молоді позитивних громадянських норм поведінки і звичок. Для цього існує багатий матеріал, на основі якого вже була верифікована ефективність використання тих чи інших форм практичного громадянсько-патріотичного виховання. Враховуючи різноманіття доступних сьогодні навчальних, технічних та інших засобів, «можуть застосовуватись найрізноманітніші форми та методи роботи. Це традиційні предметні тижні, лекції, творчі зустрічі, екскурсії та експедиції, яким надається громадянознавче спрямування. Доцільним є проведення диспутів, дебатів, заходів змагального характеру. Діяльність дитячих клубів різного спрямування, дитячих та молодіжних громадських організацій також сприяє розвитку громадянської освіти. Участь в їхній роботі, з одного боку, дає змогу учням набути громадянського досвіду, а з іншого – залучити їх до проведення різноманітних заходів, зокрема громадянознавчої тематики. Певні демократичні та громадянські цінності діти засвоюють, беручи участь у повсякденному житті школи, спільноти, громади. В цьому разі школа може виступати як модель світу дорослих» [2, с. 340]. Таким чином, найважливішим елементом прак-

тичного громадянсько-патріотичного виховання учнівської молоді має бути демократичний культурно-комунікативний простір навчального закладу, який дозволяв би кожній молодій людині в тій чи іншій формі проявити власну позицію, вплинути на якісь процеси чи події, відчувати власну особистісну відповідальність в контексті колективного життя.

В будь якій формі громадянсько-виховні практикуми мають орієнтуватися на соціально-компетентнісне вдосконалення особистості кожного учня. Для цього мають використовуватися інноваційно-гуманістичні технології навчання і виховання, завдяки яким відбувається актуалізація для світогляду конкретної молоді ідеалів демократизму, правосвідомості і толерантності. необхідність дотримання комплексного характеру. Можна виділити наступні «провідні моменти організації практичної виховної діяльності: використання таких видів діяльності, які характеризуються поглибленням та розширенням соціальної діяльності учнів; удосконалення внутрішньої структури груп, організації діючого самоврядування, створення системи постійних та тимчасових доручень для всіх вихованців» [3, с. 18]. Маючи індивідуальні справи, що вважаються громадсько корисними, дитина чи молода людина набуває досвіду соціальної відповідальності, перетворюючи його на структурний елемент власного світогляду. При цьому такий елемент має як знаннєвий і компетентнісний, так і емоційний, психологічний, феліситативний характер. Це надзвичайно важливо для актуалізації виховних впливів на цілісно-світоглядному особистісному рівні.

Важливо також підкреслити необхідність дотримання комплексного характеру громадянсько-патріотичного виховання в кожному окремому навчальному закладі. Мають гармонійно поєднуватися знаннєво-когнітивні, практично-діяльнісні, емоційно-психологічні та світоглядно ціннісні елементи компетентнісно-виховного процесу. «Невід'ємною умовою ефективної реалізації громадянського виховання учнівської молоді є створення та запровадження у педагогічну практику методичного інструментарію, спрямованого на формування громадянської компетентності учнівської молоді. Необхідно розробляти і впроваджувати в загальноосвітніх навчальних закладах організаційно-педагогічні форми громадянського виховання, які мають комплексний характер, сприяючи залученню учнівської молоді до активної соціальної діяльності. Це, зокрема: «Молодіжна дискусія», що передбачає розвиток здатності учнів до успішної соціальної комунікації; «Молодіжна рада», що має на меті активізацію участі учнівської молоді у житті місцевої громади шляхом організації та діяльності молодіжних органів місцевого самоврядування; «Молодь та історія», спрямована на громадянське виховання учнів засобами історичного дослідження краю; «Молодіжні ініціативи», що передбачає ініціювання учнівською молоддю суспільно-корисних справ у місцевій громаді, активне залучення до дослідження її проблем; «Молодь обирає», що має на меті формування в учнів здатності свідомого вибору та відповідального рішення у процесі відпрацювання виборчої процедури різних рівнів та видів; «Демократична школа», що сприяє формуванню демократичного виховного середовища та становленню демократичних відносин у загальноосвітніх навчальних закладах; «Молодь презентує громаду», спрямована на інтеграцію та соціальне партнерство навчального закладу із місцевою громадою; «Молодь та ЗМІ», що є важливою формою виховання інформаційної здатності учнівської молоді у ході співпраці з місцевими ЗМІ, а також створення шкільних засобів інформації» [4, с. 20–21]. В усіх перелічених заходах можуть бути задіяні діти та підлітки різних вікових категорій, що в свою чергу буде створювати в навчальному закладі здорову атмосферу співробітництва та взаємної відповідальності. Молоді люди будуть навчатися сумісно вирішувати важливі громадські завдання, роблячи соціальну активність та небайдужість особистісною звичкою, гармонійно включеною в індивідуально-особистісну світоглядно-ціннісну структуру.

Як показує педагогічна практика, таку важливу функцію, як формування громадянсько-патріотичного компоненту цілісного світогляду молоді, відіграє ще й така навчально-виховна організаційна форма, як проектна діяльність. Різноманітні колективні, групові, індивідуальні проекти дозволяють учням проявити власну ініціативу та зацікавленість, що підвищує рівень їх громадянсько-патріотичних компетенцій. Таким чином, «ефективною технологією формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи є проектна діяльність, яка ґрунтується на активній соціальній взаємодії у вирішенні суспільно значимих проблем. Вона спрямована на громадянське становлення підлітків, їх взаємодію із соціальним середовищем, інтеграцію освітнього середовища школи, сім'ї й громадськості. Її перевагами є те, що підлітки навчаються діяти у мікросоціальному середовищі, отримуючи практичні

навички, мають можливість перевірити теоретичні надбання на практиці. Окрім того, проектна діяльність сприяє формуванню громадянської компетентності, громадянських якостей і цінностей, громадянської активності, здатності до соціальної взаємодії, що є критеріями сформованості активної громадянської позиції підлітків, а також – формуванню моральних цінностей, національної свідомості, почуття патріотизму, політичної та правової культури, культури міжнаціональних відносин тощо, що є складниками активної громадянської позиції» [5, с. 16]. Отже, можемо стверджувати, що різні практичні форми громадянсько-патріотичного виховання є ефективними за декількох умов. Насамперед, вони мають використовуватися в комплексній, інтегративній манері, тобто охоплювати все культурно-комунікативне та навчально-виховне середовище навчального закладу. Окрім того, вони мають враховувати особистісні властивості та потреби кожного учня, тобто діяти за інноваційно-гуманістичними виховними принципами.

Для того щоб ефективно використовувати практикуми з громадянського виховання, необхідно на компетентнісному рівні усвідомлювати, яким цілям вони можуть сприяти при коректному використанні навчально-виховних методів і технологій. В цьому аспекті можна відзначити, що практикуми з громадянського виховання особистості можуть реально допомогти кожній дитині чи молодій людині створити і компетентно використовувати такі особистісно-світоглядні здатності, як: «1) сприйняття гуманістичних, громадянських та демократичних цінностей (людина та її гідність, права і свободи людини-громадянина, культ права, демократичний устрій суспільства, соціальна справедливість, рівність можливостей, прагнення до свободи, повага до праці, толерантність тощо); 2) позитивна мотивація до вияву громадянської ініціативності; 3) активне ставлення до цілей, змісту, характеру громадянської діяльності та прагнення мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення мети; 4) готовність до реалізації запропонованої ініціативи; 5) відповідальність за свої рішення, дії та вчинки; 6) законслухняність, критична вимогливість та самовимогливість; 7) здатність орієнтуватися в суспільних проблемах, досліджувати суспільне життя з погляду реалізації демократичних та гуманістичних цінностей; 8) уміннями та навичками висловлювати своє ставлення до проблем життя українського суспільства та місцевої громади; 9) спроможність ініціювати актуальні проблеми, що потребують вирішення; 10) вміння ставити перед собою нові завдання щодо поліпшення життя громадянського суспільства та самостійно планувати діяльність для їх вирішення; 11) здатність до реалізації запропонованих ініціатив у різних сферах життя; 12) здатність до активних, самостійних і відповідальних дій у громадянському суспільстві за власною ініціативою» [21, с. 67]. Всі перераховані особистісно-світоглядні компетентності є взаємопов'язаними та взаємовизначальними, через що вони мають формуватися в цілісному навчально-виховному просторі навчального закладу, в якому кожний учень може проявити власний рівень таких здатностей, а також підвищити власну громадянсько-політичну культуру і свідомість.

Отже, підсумовуючи проблематику впровадження в школі курсів (циклів лекцій, уроків) з громадянської освіти, а також практикумів з громадянського виховання особистості, маємо зробити висновок про те, що всі навчально-виховні засоби, форми і технології мають використовуватися в комплексному, інтегрованому культурно-комунікативному середовищі навчального закладу. Тільки за таких умов вони будуть реально ефективними та дієвими в справі включення громадянсько-патріотичних компетенцій в цілісну структуру світогляду учнів. «Говорячи про сукупність педагогічних умов, що дозволяють інтенсифікувати процес формування громадянської компетентності учнів, доцільно визначити такі: 1) акцентування і збагачення громадянськознавчою проблематикою дисциплін навчального плану в освітньому процесі; 2) оптимальне поєднання у виховній діяльності традиційних та інноваційних технологій виховання громадянськості, а також використання активних та інтерактивних методів національно-патріотичного виховання з метою формування високого рівня громадянської й політичної культури учнів; 3) орієнтація позанавчальної діяльності на сприяння національній та громадянській самоідентифікації учнів через закріплення громадянських знань, умінь та особистісних характеристик шляхом залучення до соціально значущої суспільної діяльності» [6, с. 17–18]. Таким чином, які б засоби навчання і виховання не використовувалися б (когнітивно-пізнавальні, діяльнісно-практичні, культурно-комунікативні), вони мають бути спрямованими не просто на донесення до дітей певних громадянсько-поведінкових моделей, а на вироблення особистісних громадянсько-патріотичних компетентностей, важливих для формування цілісного світогляду кожної дитини чи молодої людини.

Саме в цьому контексті надзвичайно важливо звернутися детальніше до аналізу можливих проявів та вимірів ефективності процесу виховання громадянських та патріотичних компетенцій. В чому полягають такі компетентності та якими сутнісними і структурними характеристиками вони відзначаються. У вітчизняному філософсько-педагогічному дискурсі існує ціла низка визначень даної категорії, до яких можна звернутися. Наприклад, О. Пометун дає таке трактування: «Поняття громадянської компетентності означає спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства» [7, с. 6]. Бачимо, що в цій трактовці поєднується декілька вимірів: знання про власні права і обов'язки, вміння їх ефективно використати, а також понести відповідальність за вчинені дії, що вплинули на стан громади, соціуму, держави, людства. «Таке трактування громадянської компетентності пов'язане з поняттям компетентного підходу в освіті, коли основний наголос робиться не просто на отриманні певної суми знань і вмінь, а й на формуванні системного набору компетенцій. Застосування компетентного підходу щодо громадянської освіти передбачає, що громадянська компетентність разом із громадянськими цінностями та досвідом громадянських дій повинна становити один із найважливіших результатів громадянського виховання» [30, с. 33–34]. Саме тому, в сучасній концепції освітньо-компетентного формування цілісного світогляду вітчизняної молоді важливе місце мають посідати саме громадянські, патріотичні, активницько-відповідальницькі компетентності. Сучасна людина має глибоко усвідомлювати власну відповідальність за загальний стан соціуму і вміти компетентно діяти з метою його якісного покращення.

Таким чином, громадянська компетентність, що має формуватися в тому числі і під навчально-виховним впливом вітчизняних навчальних закладів, включає в себе декілька особистісно-світоглядних прошарків. Тут важливими є знання людини про сучасний стан суспільства і демократично-гуманістичні цінності, вміння відстоювати на практиці свої ідеали і пріоритети, прагнення до покращення громадського та суспільного життя, а також високий рівень особистісної відповідальності. «Громадянська компетенція як здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність інтегрує здатності взяти на себе відповідальність, спільно виробляти рішення й брати участь у їх реалізації, толерантність до різних етнокультур і релігій, гармонійне поєднання особистих інтересів із потребами окремої корпорації й суспільства, участь у функціонуванні демократичних інститутів, потребу в актуалізації й реалізації свого особистісного потенціалу, здатності до саморозвитку» [8, с. 180]. Освіта володіє найпотужнішим потенціалом у виробленні перерахованих світоглядно-громадянських компетентностей особистості. Водночас, застарілі пострадянські навчально-виховні принципи та механізми не дають сьгодні українській школі повноцінно використати громадянсько-виховний потенціал, що й є, з нашої точки зору, вагомою причиною тієї соціально-громадянської та перманентної політичної кризи, що склалася і розвивається в нашій країні.

Сьогодні надзвичайно важливо пробуджувати в молоді прагнення до активницької громадянської самореалізації, що можна робити тільки за допомогою цілеспрямованого і компетентного педагогічно-виховного впливу. Громадянсько-патріотичне виховання має здійснюватися висококваліфікованими педагогічними кадрами, адже процес формування громадянських компетентностей включає в себе абсолютно всі особистісно-формуючі світоглядно значимі складові. «Громадянська компетентність – це інтегративна характеристика особистості, яка являє собою синтез когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного й рефлексивного компонентів і проявляється у засвоєнні громадянських знань та вмінь, навичок й досвіду громадянської діяльності, наявності системи громадянських цінностей і розвинутих громадянських якостей, необхідних для самовдосконалення, що відображає готовність ефективно здійснювати соціально значущу громадянську діяльність» [9, с. 19]. Враховуючи таке розуміння категорії «громадянська компетентність», необхідно підкреслити, що формування таких компетентностей може відбуватися тільки в рамках інноваційно-гуманістичних впливів, які не лише доводять до молоді людини значення громадянських цінностей та ідеалів, але й пробуджують прагнення до їх реалізації та відстоювання. «Громадянська компетентність – це феномен і сукупність властивостей індивіда, що соціалізований під впливом громадянського суспільства. При цьому вона виступає у вигляді соціокультурних, ціннісно-ментальних, власне професійних, морально-етичних й інших знань, навичок та вмінь, що мотивують індивідуальну й групову активність особистості» [10, с. 9]. Багатовимірність та поліфакторність громадянсько-патріотичних компетентностей вимагає від навчально-

виховного процесу, в якому вони формуються, високого рівня інтеграції та цілісності різноманітних впливів (пізнавальних, творчих, мотиваційних, ціннісних, діяльнісних, орієнтованих на конкретні нахили, таланти і здібності особистості).

Окрім того, при формуванні комплексу навчально-виховних заходів, орієнтованих на формування в світоглядно-ціннісній структурі сучасної молоді демократичних громадянських компетентностей, важливо враховувати, що цей вимір особистісних компетенцій безпосередньо пов'язаний з рівнем політичної культури і свідомості як самих молодих людей, так і суспільства в цілому. «Громадянська компетентність стосується відносин особистості-громадянина з державою, інститутами влади та іншими громадянами, тобто це компетентність щодо політичної сфери життя громадянського суспільства. Молода людина – носій громадянської компетентності усвідомлює свою належність до громади, причетність до її демократичної культури через права та обов'язки, відчуває свою спроможність впливати на те, що відбувається у державі, з повагою ставиться до демократично обраної влади та виявляє готовність співпрацювати з органами державної влади та місцевого самоврядування для розв'язання суспільно значущих проблем. Відповідальний, законслухняний й водночас готовий у демократичний спосіб захищати свої права і свободи шляхом активної дії в суспільстві, відповідно до вікових особливостей набуває досвід участі в громадянських процесах» [11, с. 62]. Звідси можна зробити висновок про те, що виховання громадянських і патріотичних компетентностей в учнівській молоді є одним з найефективніших інструментів якісного підвищення рівня політичної і громадянської культури у вітчизняному соціумі загалом. Тому модернізація навчально-виховного процесу в українській школі є важливим не лише в освітньому, але в загально-соціальному плані. Саме нові покоління українців, в цілісній структурі світогляду яких будуть домінувати демократичні компетентності та високий рівень правосвідомості, зможуть в майбутньому провести справжні реформи, які виведуть нашу країну і державу з всеохоплюючої кризи.

Окрім політичної культури та правосвідомості важливим елементом високорозвинених громадянських компетентностей є такий феномен особистісного світогляду, як патріотизм. Його формування для кожної людини відбувається різними шляхами і в різних обставинах, але освіта має відігравати в цій справі центральну, серцевинну роль. «Одним із головних завдань громадянського виховання має бути розвиток патріотизму – любові до свого народу, до Батьківщини, до її національних героїв і історичного минулого. Виховання патріотизму особистості передбачає прищеплення національної самосвідомості. Важливим показником громадянської зрілості є збереження української мови, досконале володіння нею» [12, с. 4]. Особливо актуальною проблематика патріотизму постає в Україні сьогодні, коли на додачу до посттоталітарних та глобалізаційних трансформацій додалася ще й зовнішня агресія Росії. Заради збереження власної держави і національної самобутності кожен громадянин України має усвідомлювати та відчувати власну патріотичну відповідальність.

Щоб патріотизм і почуття відповідальності за долю власної країни стали невід'ємними елементами цілісного світогляду молоді, необхідний активний розвиток відповідних навчально-виховних інструментів в національній школі. При цьому сьогодні склалися доволі сприятливі обставини для розвитку саме виховних технологій, орієнтованих на всебічний розвиток патріотизму як однієї з центральних феноменологічних основ цілісного світогляду молодих людей. «В останній час в Україні спостерігається позитивна тенденція зростання рівня патріотизму національно-громадянського спрямування, який виявляється в любові до Батьківщини, свого народу, готовності захистити честь, гідність і незалежність держави. В умовах протистояння і опору іноземній агресії зросла патріотична компетентність людей, їх національна самосвідомість, що виявляється не лише в екстремальних, кризових ситуаціях, а й в реальній поведінці та вчинках в повсякденному виконанні свого громадянського обов'язку. Як і сам патріотизм, національно-патріотичне виховання носить конкретно історичний характер, воно пов'язане з утвердженням в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України» [19, с. 58]. Отже, українська національна освітянська спільнота має сьогодні лише підтримати загальну тенденцію на актуалізацію патріотизму в якості загальної ідеологічної настанови, затребуваної в процесі формування цілісного світогляду української молоді. При цьому в навчальних закладах має використовуватися весь спектр інноваційно-гуманістичних виховних засобів заради того, щоб патріотичні цінності асоціювалися у молоді із

любов'ю до Батьківщини, терпимістю і толерантністю, а не агресивністю щодо всього чужорідного чи інакшого.

Варто також відмітити, що протягом останніх двох десятиліть в сфері національної освіти було дуже мало позитивних зрушень в аспекті розвитку системи патріотичного виховання. Вірніше, ніяка система не розвивалася. Здійснювалися фрагментарні чи декларативні дії, тоді як не велася концептуальна, дискурсивна і системно-планомірна робота. Через це в цій виховній сфері накопичилося чимало проблем, вирішення яких сьогодні набуло особливої актуальності і важливості. «Національне виховання потребує докорінних змін: наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу; впровадження нових підходів, виховних систем, форм і методів виховання, які відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей; розроблення теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду; об'єднання зусиль державних і громадських інституцій у вихованні молоді, сприяння діяльності дитячих та юнацьких організацій; розвиток різноманітних дитячих і молодіжних об'єднань за інтересами, позашкільних освітньо-виховних закладів (будинків школярів, станцій юних техніків, натуралістів, мережі дитячо-юнацьких спортивних шкіл, музичних і художніх студій, малих академій народних мистецтв тощо); організація родинного виховання та освіти як важливої ланки виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків; активний обмін надбаннями духовної культури між усіма народами, які населяють Україну, а також з українською діаспорою; широке використання в навчально-виховному процесі високохудожніх творів літератури та мистецтва; докорінні зміни в підготовці і перепідготовці педагогічних кадрів для національного виховання» [14, с. 256]. Як бачимо, перелік необхідних змін є надзвичайно широким. При цьому всі зрушення і модернізаційні трансформації мають носити комплексний, системний характер. У України вже немає багато часу для того, щоб витратити його на неефективні та фрагментовані дії. Виховання патріотизму як аксіологічної серцевини цілісного світогляду вітчизняної молоді є завданням, від виконання якого залежить успішне майбуття нашої країни і держави.

На що ж має бути орієнтоване патріотичне виховання в українській школі? Насамперед, необхідно на концептуально-теоретичному рівні визначитися з тим, які патріотичні компетенції мають виховуватися в світоглядно-ціннісній особистісній структурі кожного учня. Для цього необхідно сформулювати чітку концепцію національно-патріотичного компетентнісного виховання, що враховувала б трансформаційно-модернізаційну специфіку сучасної української школи. «Одним із головних завдань освіти є формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати. З огляду на означене головне завдання сьогодні кожним навчальним закладом у навчально-виховному процесі мають вирішуватися конкретні завдання: підготовка особистості, яка орієнтується в сучасних історичній, економічній, культурній ситуаціях, здатної до самореалізації, самовизначення; залучення до національно-культурних традицій, збагачених загальнолюдськими цінностями світової культури; забезпечення високого рівня професійної компетенції; стимулювання постійного пошуку, безперервного самовдосконалення, самоосвіти; формування потреб і вмінь підтримувати своє фізичне та психологічне здоров'я, професійну працездатність в умовах конкуренції» [15, с. 8]. Таким чином, можна відмітити, що патріотизм як любов до Батьківщини і громади, повага до національної культури і прагнення її розвивати може і має гармонійно вписуватися в загальну світоглядно-компетентнісну структуру кожної особистості. Таке прищеплення патріотичних почуттів може бути ефективним лише за умов застосування особистісно орієнтованих, інноваційно-гуманістичних виховних технологій, заснованих на компетентнісному підході та орієнтованих на формування цілісного світогляду учнівської молоді.

Загалом формування когнітивного, етноідентифікаційного й емоційно-мотиваційного компонентів як складників патріотизму дозволяє старшокласникам усвідомлювати своє місце в Українській державі. Однак саме розуміння патріотизму не є їхнім стійким переконанням. Для формування останнього надто важливим є розвиток практичного компонента патріотизму. У цьому зв'язку слід наголосити на такому явищі, як розбіжність між знаннями і переконаннями. «Саме зняття цієї суперечності слугує практичний компонент, формування якого передбачає утвердження в школярів пізнавальних, пошукових, організаторських, предметно-перетворювальних умінь та вмінь суб'єкт-суб'єктної взаємодії (вміння спілкуватися й співпрацювати з однолітками,

рідними, близькими, старшими, вчителями, узгоджувати з ними власні дії; обстоювати власну точку зору; терпляче сприймати чужу думку; володіти здатністю морального вибору з урахуванням гуманного ставлення до людини; емпатійні вміння та ін.). Природно, що всі ці утворення формуються в навчанні та в позанавчальній виховній діяльності» [16, с. 10].

Висновок. В сегменті навчально-виховного процесу, орієнтованому на виховання патріотизму і національно-культурної свідомості, важливо гармонійно поєднувати пізнавально-когнітивну, практично-діяльнісну, творчо-креативну та емоційно-психологічну складову, на що й орієнтований компетентнісний підхід в освіті.

Таким чином, можемо виділити декілька специфічних рис сучасного національно-патріотичного виховання в українській школі. Насамперед, варто підкреслити, що історичні події підвищили актуальність цього процесу. Окрім того, існує нагальна необхідність повноцінного застосування комплексного компетентнісного підходу щодо виховання національно-культурної свідомості молоді. Зрештою, у вітчизняній освітянській спільноті нарешті склався доволі стійкий дискурсивний консенсус щодо необхідності інтенсифікації патріотичного виховання як одного з найефективніших елементів формування цілісного світогляду учнівської молоді.

Література

1. Mitra, D. L. Civic education in the elementary grades: Promoting student engagement in an era of accountability / Dana L. Mitra, Stephanie Serriere. – New York : Teachers College Press, 2015. – 174 p.
2. Ліхневська, Т. А. Шляхи та методи громадянського виховання американської молоді / Т. А. Ліхневська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 36. – С. 338 – 342.
3. Рехтета, Л. О. Громадянське виховання учнів основної школи в позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Любов Рехтета. – К., 2003. – 3 с.
4. Вербицька, П. В. Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Поліна Вербицька. – К., 2010. – 41 с.
5. Бабкіна, М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання / Майя Бабкіна. – К., 2009. – 23 с.
6. Корнейко, А. О. Громадянська компетентність як складова патріотичного виховання молоді: зміст, структура, особливості формування / А. О. Корнейко, М. М. Корнейко // Педагогічний пошук. – 2016. – № 3 (91). – С. 14 – 18.
7. Пометун, О. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді / О. Пометун // Управління школою. – 2005. – №8 (92). – Березень. – С. 5 – 8.
8. Нестеренко, Т. Громадянська компетентність учнів як складова громадянської освіти в початковій школі / Тамара Нестеренко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2009. – № 4. – С. 179 – 182.
9. Журова, В. Г. Формирование гражданской компетентности студентов / В. Г. Журова // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 12. – С. 19-21.
10. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства / В.М. Шахрай // Український соціум. – 2008. – № 2. – С. 123 – 135.
11. Стребна, О. В. Підготовка вчителів початкових класів у післядипломній освіті до громадянського виховання учнів у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Стребна. – Чернігів, 2011. – 24 с.
12. Малахова, С. Розвиток соціальної та громадянської компетентностей старшокласників засобами телекомунікаційних проєктів / Світлана Малахова, Тетяна Апалькова, Наталія Фокіна // Рідна школа. – 2013. – № 12, грудень. – С. 61 – 65.
13. Громадянське виховання: нові виклики сучасних реалій в умовах трансформації суспільства: науково-додоміжний бібліографічний покажчик / уклад. : З. М. Горова, В. В. Косенко. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2011. – 128 с.
14. Москаленко, Ю. Патріотизм як суспільна та індивідуальна цінність (історико-філософський аспект) / Юрій Москаленко // Гірська школа Українських Карпат. – 2016. – № 14. – С. 57 – 59.
15. Корицький, В. П. Сучасний стан організації національного виховання в системі освіти / В. П. Корицький // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія». – 2013. – Вип. 192. – Частина 1. – С. 254 – 258.
16. Абрамчук, О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: монографія / О. В. Абрамчук, М. М. Фіцула. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 147с.
17. Петронговський, Р. Ф. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Р. Ф. Петронговський. – К., 2002. – 19 с.
18. MacMullen I. Civics Beyond Critics: Character Education in a Liberal Democracy / Ian MacMullen. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 275 p.

References

1. Mitra, D. L., Serriere, S. (2015). *Civic education in the elementary grades: Promoting student engagement in an era of accountability*. New York: Teachers College Press [in English].
2. Likhnevskaya, T. A. (2012). *Shliakhy ta metody hromadianskoho vykhovannia amerykanskoj molodi* [Ways and methods of civic education of American youth]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila*

Kotsiubynskoho. Seriya: Pedagogika i psykholohiia – Scientific Papers of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky. Series: Pedagogy and Psychology, 36, 338-342 [in Ukrainian].

3. Rekheta, L. O. (2003). Hromadianske vykhovannia uchniv osnovnoi shkoly v pozaurochnii diialnosti [Civil education of pupils of the secondary school in extracurricular activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Verbytska, P. V. (2010). Teoretyko-metodychni osnovy hromadianskoho vykhovannia uchnivskoi molodi u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological foundations of pupils' civil education in general education institutions]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

5. Babkina, M. I. (2009). Formuvannia aktyvnoi hromadianskoi pozytsii pidlitkiv u pozaklasnii vykhovnii roboti zahalnoosvitnoi shkoly [Formation of an active civil position of adolescents in extracurricular educational work of a secondary school]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Korneiko, A. O. Korneiko, M. M. (2016). Hromadianska kompetentnist yak skladova patriotychnoho vykhovannia molodi: zmist, struktura, osoblyvosti formuvannia [Civil competence as a component of patriotic upbringing of youth: content, structure, peculiarities of formation]. *Pedahohichnyi poshuk – Pedagogical search, 3(91), 14-18 [in Ukrainian].*

7. Pometun, O. (2005). Teoretychni zasady formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchnivskoi molodi [Theoretical Foundations of Formation of Students' Civil Competence]. *Upravlinnia shkoloiu – School Management, 8(92), 5-8 [in Ukrainian].*

8. Nesterenko, T. (2009). Hromadianska kompetentnist uchniv yak skladova hromadianskoi osvity v pochatkovii shkoli [Students' civil competence as a component of civil education in elementary school]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Pedagogika – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Series: Pedagogy, 4, 179-182 [in Ukrainian].*

9. Shakhrai, V. M. (2008). Hromadianska kompetentnist osobystosti yak problema suchasnoho suspilstva [Civil competence of the person as a problem of modern society]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society, 2(25), 123-134 [in Ukrainian].*

10. Strebna, O. V. (2011). Pidhotovka vchyteliv pochatkovykh klasiv u pislidyplomnii osviti do hromadianskoho vykhovannia uchniv u pozaurochnii diialnosti [Preparation of primary school teachers in postgraduate education for civil education of students in extracurricular activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chernihiv [in Ukrainian].

11. Malakhova, S., Apalkova, T., Fokina, N. (2013). Rozvytok sotsialnoi ta hromadianskoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy telekomunikatsiinykh proektiv [Development of social and civil competencies of senior pupils by means of telecommunication projects]. *Ridna shkola – Native school, 12, 61-65 [in Ukrainian].*

12. Horova, Z. M., Kosenko, V. V. (2011). *Hromadianske vykhovannia: novi vyklyky suchasnykh realii v umovakh transformatsii suspilstva: nauково-dopomizhnyi bibliografichnyi pokazhchuk [Civil education: new challenges of modern realities in the conditions of society's transformation: scientific-auxiliary bibliographic index]*. Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka [in Ukrainian].

13. Moskalenko, Yu. (2016). Patriotyzm yak suspilna ta indyvidualna tsinnist (istoryko-filosofskyi aspekt) [Patriotism as a social and individual value (historical and philosophical aspect)]. *Hirska shkola Ukrainy Karpatskykh Karpat – Mountain School of the Ukrainian Carpathians, 14, 57-59 [in Ukrainian].*

14. Korytskyi, V. P. (2013). Suchasnyi stan orhanizatsii natsionalnoho vykhovannia v systemi osvity [The current state of the organization of national education in the education system]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya «Pedagogika. Psykholohiia. Filosofiia» – Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine. Series «Pedagogy. Psychology. Philosophy», 192(1), 254-258 [in Ukrainian].*

15. Abramchuk, O. V., Fitsula, M. M. (2008). *Priotychnne vykhovannia studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Patriotic education of students of higher technical educational institutions]*. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia [in Ukrainian].

16. Petronhovskiy, R. F. (2002). Formuvannia patriotyzmu starshoklasnykiv u pozanavchalnii vykhovnii diialnosti. [Formation of patriotism of senior pupils in extra-curricular educational activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

17. MacMullen, I. (2015). *Civics Beyond Critics: Character Education in a Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press [in English].

Надійшла 25.10.2017

Бібліографічний опис для цитування:

Капустін, С. В. Практична парадигма громадянського виховання особистості / С. В. Капустін // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. - 2017. - № 2 (10). - С. 34-42.